

HRVATSKI JEZIK – VAŽNE ČINJENICE

da napuste grad i prekraćuju vrijeme pripovijedajući naizmjence zanimljive priče. Same su priče duhom i sadržajem raznolike, ali najčešće im je tema senzualna ljubav, stjecanje bogatstva i izrugivanje ljudskoj gluposti i svakom, posebno religioznom licemjerju. Galerija realistički vjerno i psihološki uvjerljivo ocrtanih likova iz svih društvenih slojeva, od trgovaca i prostitutki do predstavnika feudalaca i svećenstva, nemilosrdno razotkrivanje ljudskih poroka i slobodno prikazivanje životnih užitaka, otkrivaju čitatelju djelo u kojem se definitivno prekida sa srednjovjekovnim predrasudama i u kojem su jasno nagoviještena slobodna shvaćanja. Zanimljivost fabule, skladna kompozicija i jasan, odmjeren stil temeljne su značajke izraza Boccacciovih priča koje su postale uzorom svim kasnijim novelistima.

HRVATSKA PREDRENEŠANS I HRVATSKI HUMANIZAM

MARKO MARULIĆ (1450.- 1524.), latinski i hrvatski pjesnik, prozaist i prevoditelj, potječe iz splitske plemićke obitelji koja se hrvatski nazivala Pečenić (Pecinić, Picinić), a u 15. stoljeću počela se nazivati *Marulus* ili *De Marulus*; oblik *Marulić* nalazi se u posveti *Judite*. Podatci o njegovu životu relativno su malobrojni i nepouzdati. U rodnome Splitu polazio je humanističku školu, a nakon toga možda je nastavio školovanje u Italiji, u Padovi. Život je proveo u Splitu, putujući povremeno u Veneciju (zbog trgovine) i Rim (na proslavu jubilarne godine 1500.). Neko je vrijeme proboravio u Nečujmu na otoku Šolti, vjerojatno oko 1510. Obavljao je komunalne dužnosti egzaminatora, sudca, izvršitelja oporuka. Zahvaljujući književnom radu postaje središnja osobnost splitskoga humanističkoga kruga. Marulić je književno stvarao na trima jezicima: hrvatskom, latinskom (više od osamdeset posto sačuvanih djela), i manje na talijanskom (sačuvana tri pisma i vjerojatno njegova dva soneta). Bio je pjesnik i prozaik, sastavljao je kompedije i zbornike uputa za praktični kršćanski život, moralno-teološke i kulturopovijesne rasprave, propovijedi, dijaloge, priče, pisma, epove, poeme i kraće pjesme. Prevodio je s latinskoga i talijanskoga na hrvatski i s hrvatskoga i talijanskoga na latinski. Djelo mu je naslonjeno na Bibliju i patristiku i grčko-rimsku klasiku i njima nadahnuto. U golemom dijelu opusu pokazuje se kao iznimno zauzeti širitelj i tumač temeljnih zasada kršćanskoga morala, ali uz duboku religioznost i trajnu sklonost prema moralnoj pouci očituje i tipično humanističku širinu zanimanja (književnost, povijest, politika, arheologija, slikarstvo) i svestranu erudiciju te renesansnu sposobnost sinteze hrvatske, latinske i talijanske književnosti. Živio je na granici srednjega vijeka i novoga vijeka, preuzimajući mnogobrojne srednjovjekovne sadržaje, ali ih obrađujući u novim (obnovljenim) oblicima. Istdobno je više puta i s velikom zauzetošću pisao o suvremenim događanjima, prije svega o turskoj opasnosti i razjedinjenosti kršćana. Na Marulićeve nazore utjecao je pokret *Devotio moderna*. Većinu Marulićevih latinskih djela čine prozni spisi religiozno-poučnoga, moralističkoga i teološkoga usmjerenja. Po opsegu i svjetskom odjeku na prvom je mjestu *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* (Pouke za čestit život prema primjer svetaca, Mleci 1506.) zbirka poučnih priča i anegdota iz života mnogobrojnih svetaca u šest knjiga. *Evangelistarium* (*Evangelistar*, Mleci 1516), najvažnije Marulićevo moralno-teološko djelo, rasprava je u sedam knjiga o praktičnoj kršćanskoj etici, zasnovana na obradbi triju bogoslovnih krjeposti: vjere, nade i ljubavi. U kristološkoj raspravi *De humilitate et gloria Christi* (*O poniznosti i slavi Kristovoj*, 1518.) na temelju starozavjetnih proroka dokazuje da je Krist obećani Mesija. Od manjih proznih spisa na latinskom ističu se: *In epigrammata priscorum commentarius* (*Tumač starih natpisa*, poslije 1503.), zbirka od 142 antička natpisa pretežno iz Italije i Salone s obilnim stvarnim i moralističkim komentarima; *Vita divi Hieronymi* (*Život svetoga Jeronima*, 1507.), s priloženom polemičkom raspravom u kojoj se dokazuje da svetac potječe iz hrvatskih krajeva; *Quingaginta parabola* (*Pedeset priča*, 1510.), zbirka priča po uzoru na Isusove parabole s moralnim poukama. Marulić je bio i plodan latinski pjesnik. U epu *Davidias* (*Davidjada*, 1506. –1517.), u 14 pjevanja s ukupno 6765 heksametara opjevao je djela židovskoga kralja Davida, držeći se Biblije, ali u jeziku, stilu i stihu nasljedujući rimske i ranokršćanske pjesnike. Djelo je koncipirano alegorijski, pa David predstavlja Krista, a Šaul Židove koji ga progone. Na kraju je dodan ključ alegoreze: *Tropologica Davidiadis expositio* (*Alegorijsko tumačenje Davidjade*). To je najbolji ep hrvatskoga i vrhunski biblijsko-vergilijevski ep europskoga humanizma, prvi put tiskan tek 1954. Sačuvan je znatan broj Marulićevih latinskih pjesama i duhovnoga i svjetovnoga sadržaja (žanrovski su to elegije, epigrama, poslanice, versificirani sažetci svetačkih životopisa, himne, i dr.). U najnovije vrijeme otkrivene su i Marulićeve pjesme ljubavnoga sadržaja. Prvi je u Hrvata prevodio Dantea i Petraraku, s talijanskoga na latinski, u dijelovima. Po mišljenju mnogih najvažniji hrvatski pisac 15. i 16. stoljeća, nacionalni klasik, tvorac prvoga epa na hrvatskom jeziku (*Judita*), klasik kršćanske književnosti i humanist europskoga formata, čije se djela još uvijek otkrivaju u svjetskim knjižnicama i arhivima, postao je prvi hrvatski pisac svjetskoga glasa i do danas najprevođeniji hrvatski autor. Djela su mu prevedena na mnogobrojne svjetske jezike, objavljena s velikim uspjehom u brojnim izdanjima.

IVAN ČESMIČKI (Ianus Pannonius, 1434. – 1472., Medvedgrad kraj Zagreba), humanist i latinski pjesnik. Uz latinski pseudonim, po kojemu je poznat, pouzdano se zna i njegovo krsno ime Ivan (Johannes), koje je u Italiji promijenio u Jan (Ianus). Njegovo je obiteljsko ime predmetom dugotrajnih kontroverzija u hrvatskoj i mađarskoj historiografiji. Najprošireniji tradicionalni oblik njegova navodnoga prezimena – Česmički - vjerojatno nije točan, pa se u zadnje vrijeme predlaže da se usvoji ime kakvo se pojavljuje u tzv. seviljskim kodeksima: Johannes Pannonius Vitezius, Ivan Vitez Panonac. U pozadini je toga razmimoilaženja oko prezimena i problem točna utvrđivanja Panonijeva rodnoga mjesta: prema vlastitu priznanju, rođen je blizu ušća Drave u Dunav. Kao trinaestogodišnjega dječaka ujak Ivan Vitez od Sredne poslao ga je na školovanje u Italiju. Sedam je godina proveo u Ferrari, u glasovitoga Guarina Guarinija, naučivši temeljito oba klasična jezika. Nakon Ferrare četiri je godine studirao u Padovi, i postao doktor kanonskoga prava. Za boravka u Italiji stekao je brojne ugledne prijatelje. Nakon jedanaest godina u Italiji vratio se u Ugarsku i ubrzo, 1459., s nenavršenih 26 godina života, postao biskupom pečuškim. Poštujući želju kralja Matije Korvina (1458.-1490.) prelazi na dvor u Budimu. Otad je stalno u kraljevoj pratnji ili obavlja zadaće za kralja: u pohodu na Bosnu, u Italiji pozdravlja novoimenovanoga papu, Pavla Drugoga, sudjeluje u Matijinu obračunu s češkim kraljem.

Imenovan je za slavonskoga bana, skupa s Ivanom Thuzom, ali su obojica smijenjeni. Pridružuje se skupini velikaša, među kojima je bio i njegov ujak Ivan Vitez i zagrebački biskup Osvald Thuz, koji su se urotili protiv Korvinove samovlade i ponudili prijestolje poljskom kraljeviću Kazimiru. Urotnici ne uspijevaju u svojem naumu, pa Ivan mora bježati. Sklonio se u Osvalda Thuzu na Medvedgradu, gdje je i umro 30. 11. 1472. Prvi mu je grob bio u pavlinskoj crkvi u Remetama, ali tijelo mu je poslije preneseno u pečušku katedralu i tamo sahranjeno. U Panonijevoj književnoj ostavštini tradicionalno se izdava nekoliko cjelina: dulji sastavci spjevani u daktilskom heksametru (*Poemata* ili *Heroica*), elegije (*Elegiae*), epigrami u raznovrsnim metrima (*Epigrammata*), prozni prijevodi s grčkoga, govori i pisma. U prvom dijelu opusa izdava se školska vježba s osloncem na Vergilija u kojoj se vjetrovi prepiru tko je najjači, zatim politički panegirici i prigodnice posvećene raznim uglednim suvremenicima, političarima i prijateljima. U drugome dijelu opusa od 35 Panonijevoj elegija najveći dio predstavlja podsjećanje i prisjećanje na važne događaje u prijateljskom ili obiteljskom krugu, a u formi epitalamija, epitafa, epiciidija, zahvalnica, pjesama na ispraćaju. U ovom se dijelu posebno ističu tekstovi s naglašenim autobiografskim označnicama, kao što su tužbalice u povodu smrti majke Barbare (*De morte Barbarae*), niz elegija napisanih u napadu bolesti, obećanje vlastitoj duši (*Ad animam suam*). Uporište je Panonije našao, s obzirom na tradiciju, u Tibulovoj elegiji. Među više od 400 epigrama iz trećega dijela Panonijeva opusa pretežu satirički i erotski, izrazito opsceni, najvećim dijelom nastali za boravka u Italiji. U žanrovskom smislu uzor mu je za epigrame bio Marcijal, a od novovjekovnih epigramatičara Antonio Beccadelli. Kao veliki poznavatelj grčkoga i latinskoga bavio se i prevodjenjem; prevodio je ulomke iz Homerove *Ilijade*, iz Pseudo-Demostena, Plutarha.

Značajna su i njegova tri politička govora, ali i velik broj pisama otposlanih iz Korvinova ureda. U privatnom dijelu njegova epsitolarija zanimljiva su pisma upućena prijateljima u Dubrovnik i Trst. Jan Panonije najveći je pjesnik ranoga hrvatskoga humanizma, autor kojega ne zaobilazi nijedna međunarodna antologija novolatinskoga pjesništva. Prerastao je u kulturnu figuru srednjoeuropskoga književnoga prostora, a tome su osim njegovih vrijednih književnih djela pridonijele i dramatične okolnosti njegove smrti te vojni i politički slom kraljevstva kojega je bio visokim dostojanstvenikom.

ILIJA CRJEVIĆ (Elias Lampridii de Crieva; Aelius Lampridius Cervinus; **1463. - 1520.**) Rođen u Dubrovniku. Bio je latinist, jedan od najboljih stilista u povijesti nacionalnoga latinizma. Ne postoje pouzdani podatci o njegovu školovanju u rodnome gradu. Početkom osamdesetih boravio je u Ferrari, a 1484. u Rimu, u Akademiji Pomponija Leta, okrunjen je lovorovim vijencem za svoje "nježne ljubavne pjesme". Prema običaju latinizirao je svoje ime pa se otad naziva Aelius Lampridius Cervinus. Kao *poeta laureates* ostaje neko vrijeme u Rimu, 1487. zatječe se u Dubrovniku, ubrzo se ženi. Od 1497. do 1504. djeluje kao školski suravnatelj. Poslije 1505. boravi u Rimu kod svojih znanaca. U međuvremenu ostavši udovac, odlučuje se zaređiti, računajući da će se kao kanonik riješiti financijskih poteškoća. Svećenik je postao 1510. Ponovno postaje rektorom dubrovačke gimnazije, i na tom mjestu provodi zadnje desetljeće života. Za života tiskana su mu samo četiri epigrama *ad lectorem*. Sav drugi rad, pjesnički i prozni, ostao je u rukopisu. Prozni dio Crjevićeva opusa sastoji se od jedanaest pisama, upućenih različitim crkvenim i svjetovnim velikodostojnicima, i dubrovačkim prijateljima, od triju uvodnih raprava o pjesnicima koje je predavao u školi (Plaut, Vergilije, Propertije) i od dvadesetak govora, od kojih su 15 pogrebni govori, *orationes funebres*, izgovoreni na sprovodima sugrađana, a manji dio vezan je uz njegovu svećeničku službu u kasnim godinama. Stilski i kompozicijski Crjevićeva je proza pod Ciceronovim utjecajem. Pjesnička ostavština Crjevićeva sadrži 240 pjesama u 9 knjiga. Uz himne, ode i epigrame najviše se ističu elegije upućene Rimljanki Flaviji. Od oda najpoznatija je «Oda Dubrovniku».

JURAJ ŠIŽGORIĆ (Georgius Sisorius /Sibenicensis Dalmata/ Georgius Sisorius /Gorgis/; **1420. - 1509.**) jedan je od najvažnijih autora hrvatskoga latinističkoga *quattrocenta*, središnja osoba šibenskoga humanističkoga kruga. Studirao je u Padovi, gdje je postigao i doktorat iz kanonskoga prava. Kao svećenik obnašao je važne dužnosti u šibenskom kaptolu, bio je generalni vikar biskupa Luke Tolentića i njegova nasljednika Francesca Quirinija. U rodnom je gradu imao velik broj moćnih neprijatelja; u stihovima se žali da je izgubio i očinsko imanje. Šižgorić je autor najstarije hrvatske pjesničke inkunabule *Elegiarum et carminum libri tres* (*Tri knjige elegija i lirskih pjesama*). Knjiga je izašla u Mlecima 1477. Zbirka je posvećena šibenskom patriciju Petru Taveliću i obuhvaća 62 pjesme, većinom u elegijskim distisima. Po vrijednosti ističe se pjesnička korespondencija s Tršćaninom Raffaealom Zovenzonijem. Na tragu Ovidijevih *Fasta* nastao je Šižgorićev kalendar crkvenih svetkovina *De diebus Festis*, u kojem ima i zanimljivih autobiografskih podataka. Zbirka latinskih pjesama u sapfičkoj strofi sastavljena je od 16 pjesama, od kojih su 13 himne apostolima i svetom Pavlu, a za njom se u svojoj zbirci elegija o apostolima poveo Marko Marulić. Prozna rasprava *De situ Illyriae et civitate Sibenici* (*O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*) dovršena je 1487. godine, a izdana je prvi put 1899. Riječ je o zemljopisno-povijesnom ogledu u 17 poglavlja u kojima Šižgorić prikuplja i vrijeduje antičke vijesti o svojem užem zavičaju (Plinije Stariji, Apijan, Polibije, Solin, Cezar), pokazujući istodobno da dobro poznaje i relevantne humanističke izvore (Decembrio, Boccaccio, Gaeotti). Među elegijama ističe se «Elegija o pustošenju Šibenskog polja» u kojoj pjesnik opisuje nadiranje Turaka u šibensko zaleđe. Dio je Šižgorićeva opusa izgubljen, veći je dio rukopisa sa Šižgorićevim tekstovima u Milanu, Veneciji, Rimu neobjavljen. Najvredniji dosad neizdan Šižgorićev tekst tužbalica je za izgubljenom braćom u 49 elegijskih distiha, iz kodeksa koji se čuva u Nacionalnoj knjižnici u Parizu.

ANTUN VRANČIĆ (Antonius Verantius /Sibenicensis Dalmata/, Šibenik, **1504.** – Prešov, **1573.**), istaknuti hrvatski latinist, kao putopisac i epistolograf u samom je vrhu hrvatske humanističke produkcije. Nakon djetinjstva provedena u Trogiru i Šibeniku zahvaljujući ujaku Ivanu Statiliću, erdeljskom biskupu, našao se na dvoru Ivana Zapolje. Nakon školovanja u Padovi, Beču i Krakovu postaje Zapoljinim tajnikom i